

CONSTANTIN GEAMBAȘU  
Uniwersytet Bukareszteński  
Bukareszt

## Literatura polska w świetle komparatystyki rumuńskiej

Literatura porównawcza zarysowała się w Rumunii jako samodzielna dyscyplina w drugiej połowie XIX wieku, rozwinęła się zaś wraz z założeniem Zakładu Literatury Porównawczej i Powszechnej na Uniwersytecie Bukareszteńskim oraz rozpoczęciem wydawania czasopisma „Studii de literatură comparată”. Założycielem Zakładu był Tudor Vianu, który swoimi studiami i badaniami wywarł znaczący wpływ na dalszy rozwój tego przedmiotu (zob. SLC 1982; 1983).

W 1967 roku kierownictwo zakładu przejął Alexandru Dima, który kontynuował zainicjowane przez swego poprzednika badania. Obie opublikowane przez niego książki: *Conceptul de literatură universală și comparată (Pojęcie literatury powszechnej porównawczej, Dima 1967)* oraz *Principii de literatură comparată (Założenia literatury porównawczej, Dima 1972)* są próbą dokładnego określenia zakresu przedmiotu oraz uściślenia przyszłych kierunków badań na podstawie bogatej literatury powstałej na obszarze romańskim i niemieckim.

Początkowo badania nad literaturami słowiańskimi w Rumunii ograniczały się wyłącznie do literatury i kultury rosyjskiej. Dopiero po drugiej wojnie światowej, wraz z powstaniem Zakładu Sławistyki w Bukareszcie w 1949 roku, wylonili się pierwsi specjaliści w dziedzinie pozostałych literatur słowiańskich. W innych ośrodkach uniwersyteckich (Iasi, Cluj, Timișoara) funkcjonowały zakłady języka i literatury rosyjskiej, a pozostałe języki słowiańskie studiowano w ramach lektoratów.

Pierwsze badania porównawcze zostały zapoczątkowane przez pracowników Zakładu Rusycystyki i Sławistyki Uniwersytetu Bukareszteńskiego. Jako

wzór posłużyły rozprawy naukowe napisane przez Tudora Vianu, Gheorghe Călinescu, a nieco później przez Aleksandru Dimę, jak również prace napisane w języku francuskim (m.in. Paula Van Tieghema czy Gastona Bachelarda) lub niemieckim (szczególnie opracowania dotyczące porównawczej stylistyki literackiej).

Wiele zasług w dziedzinie komparatystyki sławistycznej miał profesor Ion Constantin Chițimia (1908–1996). Wychodząc z tez monografii Dimy (*Principii de literatură comparată*), w której wyodrębniono starannie konkretne kierunki i zagadnienia właściwe dla komparatystyki, Chițimia – nestor polonistyki rumuńskiej – specjalista od literatury starorumuńskiej i folklorystyki, opublikował pierwsze swoje studia porównawcze o charakterze polonistycznym.

Szczególną wagę przywiązywał do twórczości Adama Mickiewicza na tle romantyzmu europejskiego. Po raz pierwszy zwrócił uwagę na wpływ ballad Mickiewiczowskich na rumuńskiego pisarza – Gheorghe’a Asakiego – w rozprawie opublikowanej w czasopiśmie „Romanoslavica” (Chițimia 1958a). Wersja rumuńska zachowała zasadnicze wątki oryginału polskiego, wprowadzając jednak realia moldawskie. Miała ona raczej charakter przeróbki literackiej, dlatego też (jak często się zdarzało w okresie romantyzmu) Asaki nie podał źródła natchnienia. Właśnie metoda porównawcza pozwoliła rumuńskiemu sławście na ujawnienie podobieństw między tekstem polskim i rumuńskim oraz na wyodrębnienie elementów dodanych przez poetę rumuńskiego.

Na podstawie zestawienia *Książ narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* (1832 r.) Adama Mickiewicza i utworu *Cântarea României* (*Opiewanie Rumunii*) Alecu Russa, Chițimia doszedł do wniosku, iż prawdziwym autorem tekstu rumuńskiego był historyk i pisarz Nicolae Bălcescu. Zasadniczym argumentem potwierdzającym tę tezę był duch mesjanistyczny obu utworów, narzucający podobną strukturę, którą tylko Bălcescu mógł przyswoić sobie tak gruntownie, ponieważ był bliskim współpracownikiem Mickiewicza w redakcji „Trybuny Ludów” oraz dobrym znawcą jego tekstów, które czytał po francusku (zob. Chițimia 1958b). Chițimia we wszystkich swoich badaniach stosował metodę porównawczą, uwzględniając wątki, tematy, struktury, wpływy, analogie oraz paralele w konkretnych utworach lub w ramach określonych prądów i okresów literackich (zob. np. Chițimia 1972; 1986).

Warto zwrócić uwagę także na przeprowadzone przez rumuńskiego badacza porównanie pomiędzy *Nikt nad grobem mi nie płacze* neoromantyka Stanisława Wyspiańskiego a wierszem *Mai am un singur dor* (*Ostatnie moje życzenie*) Mihaia Eminescu. Jest to konkretny przykład analizy porównawczej, ujawniający podobny sposób myślenia artystycznego oraz obrazowego w duchu

późniejszego romantyzmu. Trzeba tu zresztą zaznaczyć, że profesor Chițimia wielokrotnie, jako historyk literatury, nawiązywał do różnych tekstów literatury rumuńskiej lub europejskiej. Otwartość na literaturę porównawczą przejawiała się w jego działalności jako promotora prac doktorskich; jego doktoranci wybierali jako temat swoich dysertacji zagadnienia dotyczące odbioru literatury w szerokim znaczeniu tego słowa.

W latach 70. ubiegłego wieku daje się zauważyć wyraźną tendencję do badań nad recepcją poszczególnych literatur słowiańskich w różnych okresach historycznych. Obroniono ponad dziesięć rozpraw doktorskich na ten temat, większość została opublikowana w postaci skryptów uniwersyteckich lub monografii. Rozprawy te dotyczyły szczególnie kontaktów literackich i kulturowych między określoną literaturą słowiańską a literaturą rumuńską na szerokim tle historyczno-kulturowym, na podstawie badań przeprowadzonych w archiwach oraz różnego rodzaju periodyków (zob. m.in. Perică 1976; Zawora 1974)<sup>1</sup>. Autorzy tych prac zajmowali się oceną przekładów lub szkiców krytycznych, opublikowanych na łamach czasopism literackich oraz w oddzielnych tomach, motywami, tematami, paralelami i strukturami typologicznymi, wymienionymi w monografii Dimy, służącej jako tematyczny indeks komparatystyczny (obszar badań w interpretacji tego badacza obejmował tematy, gatunki i struktury tekstu, bezpośrednie kontakty między literaturami, wpływy i źródła, podobieństwa i odniesienia oraz cechy odróżniające).

Drugim komparatystą rumuńskim specjalizującym się w zakresie polonistyki jest Ion Petrică (ur. 1934). W pierwszej części swojej monografii pt. *Confluente culturale româno-polone în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Związki kulturalne rumuńsko-polskie w drugiej połowie XIX wieku*, Perică 1976) zajmuje się szerokim kontekstem powiązań kulturowo-literackich polsko-rumuńskich w XIX wieku na tle uwarunkowań politycznych. Pod względem porównawczym zasługuje na uwagę zwłaszcza druga część rozprawy, poświęcona wspólnym wątkom występującym w literaturze polskiej i rumuńskiej, dotyczącym np. takich postaci i związanych z nimi wydarzeń jak: król Jan Sobieski, Michał Czajkowski vel Sadyk Pasza (Kirdźali), księżniczka Ruxandra, gospodar Despot Vodă (Ioan Iacob Heraclid), król Jan Olbracht (Lasy Koźmińskie); profesor wyodrębnił między innymi różne chwytły narracyjne, stosowane w zależności od poglądów ideologicznych pisarzy polskich lub rumuńskich, czego dobrym przykładem jest wątek Ruxandry.

---

<sup>1</sup> Warto zapoznać się też z pracą V. Jeglinskiego: *Relații literare și culturale româno-polone în prima jumătate a secolului al XX-lea* – niestety w druku (w różnych pismach specjalistycznych) ukazały się tylko niektóre rozdziały.

W tomie *Studii polono-române* (Petrič 1994), obok innych szkiców krytycznych na temat kontaktów polsko-rumuńskich, Ion Petrič zamieścił szkic komparatystyczny dotyczący *Chłopów* Władysława Reymonta i *Iona* Liviu Rebreanu. Krytyka podkreśliła, że chodziło raczej o podobieństwa strukturalne, a nie o wpływ Reymonta na Rebreanu. Podczas gdy Reymont dąży ku nakreśleniu całościowego obrazu wsi polskiej, Rebreanu ogranicza się do określonej części życia wiejskiego, biorąc pod uwagę również sprawę tamtejszej inteligencji. U obu powieściopisarzy główny konflikt, będący osią fabularną, toczy się wokół posiadania ziemi, natomiast relacja między chłopem a ziemią ma inną motywację. U Reymonta chłop zbratał się z Ziemią-Naturą, wystarczy tutaj wspomnieć o symboliczno-mitologicznej scenie, w której umierający Boryna wędruje w pole, by odgrywać misterium siewu wiosenną porą: „– Gospodarzu! Gospodarzu! (...) ziemia przemówiła w jeden chór ogromny: Ostańcie! Ostańcie z nami! Ostańcie!...” (Reymont 2000, 426); z kolei u Rebreanu chłop występuje w podwójnej roli: niewolnika skazanego na nędzę bez własnej ziemi oraz pana – jak np. w scenie, w której Ion całuje ziemię, dającą mu siłę i wzmacniającą pozycję społeczną. Petrič przeprowadza wnikliwą analizę dotyczącą sankcji, jakie wspólnota stosuje wobec jednostki za naruszenie tradycyjnych zasad etycznych (Jagna i Ion). Podkreślił także zasadniczą różnicę w konstrukcji tekstu: Reymont tworzy w duchu impresjonizmu (barwne opisy oraz mitologizacje postaci), Rebreanu jest bardziej przywiązany do poetyki realizmu.

Do rozwoju badań komparatystycznych w Rumunii w dużym stopniu przyczynił się Stan Velea (1933–2007), długoletni pracownik Instytutu Badań Literackich w Bukareszcie, zasłużony badacz literatury polskiej w Rumunii, autor czternastu książek z zakresu historii i krytyki literackiej oraz ponad dwudziestu tomów przekładów. Jego praca doktorska na temat twórczości Reymonta została opublikowana w 1966 roku. Druga część jego dysertacji ma charakter przede wszystkim komparatystyczny. Porównuje się w niej autora *Chłopów* z prozaikiem rumuńskim Liviu Rebreanu, w oparciu o konkretną analizę tekstu, co pozwala na sformułowanie ciekawych wniosków na temat wielu podobieństw między obu pisarzami oraz na odrzucenie hipotezy – dość często występującej w krytyce rumuńskiej – dotyczącej bezpośredniego wpływu „chłopskiej epepei” Reymonta na powieść *Ion*. Z kolei trzypiętomowa *Historia literatury polskiej (Istoria literaturii polone*, Velea 1986; 1990; 1995) tego badacza jest śmiałym i cennym osiągnięciem polonistycznym, chyba jedynym tego rodzaju poza granicami Polski. Jest ona także świadectwem ogromnego zamiłowania autora do wykonywanej pracy oraz wyrazem dobrze pojętej, odpowiedzialnej misji kulturalnej.

Po ukazaniu się trzeciego tomu *Historii...* w 1995 roku, Velea rozbudował niektóre zamieszczone w niej studia i nadal im rozmiary monografii, uzupełniając w ten sposób istniejący w Rumunii obraz najbardziej reprezentatywnych pisarzy polskich. W tym samym roku opublikował monografię o *Mickiewiczu*, a trzy lata później – o *Sienkiewiczu* (Velea 1995; 1998)<sup>2</sup>. Zresztą Sienkiewicz cieszył się największym zainteresowaniem zarówno wśród czytelników rumuńskich, jak i krytyków. W latach 70. ubiegłego wieku Maria Vârcioroveanu obroniła pracę doktorską pod tytułem *Romanul istoric al lui Henryk Sienkiewicz în context european (Trilogia) (Powieść historyczna Henryka Sienkiewicza na tle europejskim (Trylogia))*, w której – obok wnikliwej analizy uwarunkowań genologicznych „Trylogii” – autorka poświęca wiele uwagi paralelom zachodzącym między Sienkiewiczem a Mihaiem Sadoveanu, podkreślając szczególnie różnice strukturalne między obu pisarzami (m.in. twierdzi, iż epika u rumuńskiego pisarza jest bardziej liryczna niż u polskiego; celowość bardziej społeczna u Sadoveanu i przeważnie narodowa u Sienkiewicza). Warto tutaj przypomnieć inną monografię o Sienkiewiczu, napisaną przez Olgę Zaicik i opublikowaną w 1971 roku (Zaicik 1971). Także ta analiza ma na celu wyodrębnić różnic uzasadniających samodzielność aktu twórczego powieściopisarza rumuńskiego; autorka podkreśla na przykład, że u Sadoveanu istotnym bohaterem jest lud, podczas gdy Sienkiewicz kładzie nacisk na szlachtę jako siłę konserwującą wartości ducha narodowego, z kolei folklor jest bardziej wrośnięty w strukturę narracyjną dzieł rumuńskiego pisarza. Wychodząc z przesłanek sformułowanych przez swoje poprzedniczki, Stan Velea pogłębia analizę strukturalnych składników epickich i stylistycznych wskazujących na specyfikę każdego pisarza. Mimo licznych podobieństw wypływających ze struktury samego gatunku powieści historycznej, nie chodzi o wpływ, a raczej o samodzielne postrzeganie i konstrukcje świata przedstawionego.

Warto w tym artykule wymienić również inne książki Velei, jak: *Interferențe literare româno-polone (Rumuńsko-polskie interferențe literackie)*, Velea 1989) czy *Literatura polonă în România (Literatura polska w Rumunii)*, Velea 2001), w których, jak wskazują same tytuły, autor zajmuje się szeroko pojętym odbiorem literackim, także oceną przekładów. Na szczególną uwagę zasługuje rozdział *Clasici polonezi în România (Klasyki polscy w Rumunii)* m.in. ze względu na sugestie dotyczące kierunków przyszłych badań polonistycznych w Rumunii. Praca krytyczna i tłumaczeniowa polonisty rumuńskiego ujawnia ogromny

---

<sup>2</sup> W drugiej publikacji warto zwrócić do rozdziału porównawczego *Mihail Sadoveanu i Henryk Sienkiewicz*.

trud w zakresie metodologii badawczej oraz pomysłów krytycznych i stanowi poważne oparcie metodologiczne dla przyszłych badaczy.

Cristina Godun, absolwentka filologii polskiej na Uniwersytecie Bukareszteńskim, uzupełniła wizerunek literatury polskiej, koncentrując się przede wszystkim na pisarzach współczesnych. Praca doktorska na temat teatru Różewicza oraz szkice o Gombrowiczu i Stasiuku są tego wyraźnym świadectwem (Godun 2003, 2007, 2008)<sup>3</sup>.

Osobiście korzystałem z pomysłów komparatystów, kiedy pisałem doktorat poświęcony twórczości Marii Dąbrowskiej. Uświadomiłem sobie konieczność stosowania metody porównawczej, pozwalającej na sformułowanie sądów odbiegających od krytyki polskiej, która, jak wiadomo, wywiera przemożny wpływ na polonistę zagranicznego. Dzięki komparatystyce wszakże ów polonista wielokrotnie potrafi się wyzwolić spod tej presji, pozwalając się na zabiegi i chwytów stosowane we własnym kraju. W mojej pracy skorzystałem z metody, którą posługuje się krytyk Nicolae Manolescu w swoim rozległym studium na temat ewolucji powieści rumuńskiej. Proponuje on podział oparty na konwencjonalnej terminologii zapożyczony z dziedziny architektury: analiza struktur narracyjnych pozwala na wyodrębnienie powieści doryckiej, jońskiej oraz korynckiej. Uwagi krytyczne i metodologiczne Manolescu oraz Janusza Sławińskiego pomogły mi – na podstawie komentarzy odautorskich tetralogii *Noce i dnie* – dojść do wniosku, że Dąbrowska jest pisarską dorycką. W innym szkicu poświęconym tym razem narracji *Króla Obojga Sycylii* Andrzeja Kuśniewicza, uchwyciłem częściowo składniki narracji korynckiej, polegającej m.in. na rozbiciu chronologii, jednolitości oraz celowości klasycznego tekstu. Fragmentaryczność, mitologizacja, parabola i groteska przypominają raczej o tak popularnej dzisiaj powieści ponowoczesnej (czyt.: postmodernistycznej).

Warto na samym końcu podać listę najważniejszych monografii komparatystycznych napisanych przez czołowych polonistów rumuńskich; powstało już ponad trzydzieści tomów cennych prac porównawczych; uszeregowane są tutaj alfabetycznie, według autorów:

Cantemir Natalia, 1996, *Faptele polonezilor. Un izvor de cunoșatere europeană*, Iași: Editura Ankarom.

Chițimia Ion C., 1972, *Historia literatury polskiej (w. XII-XVIII)*, București: Centrul de Multiplicare al Universității din București.

---

<sup>3</sup> W książce o teatrze Różewicza (Godun 2008) warto zwrócić uwagę na rozdział o obliczu Różewicza w Rumunii.

- Chițimia Ion C., 1972, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, București: Editura Academiei.
- Chițimia Ion C., 1983, *Literackie studia i szkice rumunistyczno-polonistyczne*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Chițimia Ion C., 2008, *Scrieri alese*, București: Editura Universității.
- Geambașu Constantin, 1996, *Maria Dąbrowska. Proza interbelică*, București: Editura Medro.
- Geambașu Constantin, 1999, *Ipostaze lirice și narative (Incursiuni în literaturile polonă, română și bulgară)*, București: Editura Medro [drugie wyd.: 2010, București: Editura Universității București].
- Geambașu Constantin, 2003, *Scriitori polonezi (secolul XX)*, București: Editura Paideia.
- Geambașu Constantin, 2009, *Cultură și civilizație polonă (secolele X-XVII)*, București: Editura Paideia.
- Geambașu Constantin, 2009, *Texte și contexte (Incursiuni critice în literatura polonă)*, București: Editura Universității.
- Godun Cristina, 2008, *Teatrul lui Tadeusz Różewicz*, București: Editura Paideia.
- Mitu Mihai, 2007, *Romano-Polonica I, studii de istorie culturală*, București: EUB.
- Petrică Ion, 1976, *Confluente culturale româno-polone*, București: Editura Minerva.
- Petrică Ion, 1994, *Studii polono-române*, București: EUB.
- Velea Stan, 1966, *Reymont*, București: Editura pentru Literatură.
- Velea Stan, 1972, *Scriitori polonezi (studii monografice)*, București: Editura Academiei.
- Velea Stan, 1974, *Paralelisme și retrospective literare*, București: Editura Univers.
- Velea Stan, 1984, *Romanul polonez contemporan*, București: Editura Univers.
- Velea Stan, *Istoria literaturii polone*, t. 1–2, București: Editura Univers, 1986, 1990, t. 3, București: Editura Medro, 1995.
- Velea Stan, 1989, *Interferențe literare româno-polone*, București: Editura Minerva.
- Velea Stan, 1995, *Mickiewicz*, București: Editura Medro.
- Velea Stan, 1996, *Universalități și comparațiuni români contemporani*, București: Editura Medro.
- Velea Stan, 1997, *Plămada cărților*, București: Editura Medro.
- Velea Stan, 1998, *Sienkiewicz*, București: Editura Medro.
- Velea Stan, 2001, *Literatura polonă în România. Receptarea unei mari literaturi*, București: Editura Saeculum I.O.
- Velea Stan, 2004, *Siluate literare din Țara Vistulei*, București: Editura Pegasus Press.
- Vărcioroveanu Maria, 2003, *O poloneză care a iubit România. Kazimiera Iłkiewiczówna*, București: Editura Printech.
- Vărcioroveanu Maria, 2005, *Romanul istoric al lui Henryk Sienkiewicz în context european (Trilogia)*, București: EUB.
- Zaicik Olga, 1965, *Pasiunea romantică*, București: ELU.
- Zaicik Olga, 1971, *Henryk Sienkiewicz*, București: Editura Univers.

## Literatura

- Chițimia I.C., 1958a, *Adam Mickiewicz et l'écrivain roumain G. Asaki*, „Romanoslavica”, t. 1.
- Chițimia I.C., 1958b, *A. Mickiewicz, N. Bălcescu, „Vospievanie Rumyni”*, „Romanoslavica”, t. 2.
- Chițimia I.C., 1972, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, București: Editura Academiei RSR.
- Chițimia I.C., 1983, *Literackie studia i szkice rumunistyczne-polonistyczne*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Naukowe.
- Dima A., 1967, *Conceptul de literatură universală și comparată*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Dima A., 1972, *Principii de literatură comparată*, București: Editura pentru Literatură,
- Godun C., 2003, *Gombrowicz, omul revolta*, „Orizont – Revistă a Uniunii Scriitorilor din România”, nr 12.
- Godun C., 2007, *Călător într-o Europă second hand*, [wstęp do:] Stasiuk A., *Călătorind spre Babadag*, București: RAO.
- Godun C., 2008, *Teatrul lui Tadeusz Różyński*, București: Editura Paideia, 2008.
- Perică I., 1976, *Confluente culturale româno-polone în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, București: Editura Minerva.
- Petrică I., 1994, *Studii polono-române*, București: Editura Universității București.
- Reymont W.S., 2000, *Chłopi*, t. 3, Gdańsk: Tower Press.
- (SLC 1982) „Studii de literatură comparată și universală” 1982, t. I.
- (SLC 1983) „Studii de literatură comparată și universală” 1983, t. II.
- Velea S., 1986, *Istoria literaturii polone*, t. 1, București: Editura Univers.
- Velea S., 1989, *Interferențe literare româno-polone*, București: Editura Minerva.
- Velea S., 1990, *Istoria literaturii polone*, t. 2, București: Editura Univers.
- Velea S., 1995, *Istoria literaturii polone*, t. 3, București: Editura Medro.
- Velea S., 1998a, *Adam Mickiewicz, Varșele romanticului patriot*, București: Medro.
- Velea S., 1998b, *Henryk Sienkiewicz*, București: Medro.
- Velea S., 2001, *Literatura polonă în România*, București: Editura Saeculum I.O.,
- Zaicik O., 1971, *Henryk Sienkiewicz*, București: Editura Univers.
- Zawora J., 1974, *Literatura polonă în România după al II-lea război mondial (1945–1972)*, maszynopis pracy doktorskiej, promotor: prof. dr I.C. Chițimia, București: Universitatea din București.

## The Polish Literature in the Light of the Romanian Comparative Studies

The author analyzes the contribution of the Romanian Polonists to studying Polish literature on the basis of theories and methodologies that are characteristic of comparative studies, developed within the Romanian area (I. Vianu, Al. Dima, G. Calinescu, N. Manolescu). Thanks to the comparative method, Romanian specialists have extended their interpreting perspective by voicing original ideas on motifs, themes, influences, parallelisms etc. that are present in the works of Polish and Romanian writers. Special attention has been granted to comparative studies about Mickiewicz – Asachi, Sienkiewicz – Sadoveanu, Reymont – Rebreanu. In conclusion, the comparative method becomes a basic tool in the critical approach of foreign Polonists.

**Key words:** Polish literature in Romania, comparative studies